

RAZUMEVANJE POLITIKE
IN ZAUPANJE V POLITIKE

Povzetek. Sestavek je del širše študije, v kateri avtor na osnovi rezultatov lastnih empiričnih raziskav v Sloveniji v obdobju po demokratičnih volitvah (1990) in osamosvojitvi ponazori stanje v vrednotenju demokratičnega sistema. Pri tem se opira na rezultate velike zahodnoevropske študije "Beliefs in Government". V tem sestavku prikaže razumevanje politike, ki je pretežno kritično in odklonilno. Na desetletnem nizu meritev "ugleda politikov" izvede tri tipe politikov: integrativni tip (iskalci konsenza); konfrontacijski tip in marginalni tip. Integrativni tip v slovenskih razmerah označuje visoka sistemska vloga in levosredinska opredeljenost; konfrontacijski tip pa opozicijska vloga in desnosredinska opredeljenost.

Ključni pojmi: kriza demokracije, podpora sistemu, razumevanje politike, zaupanje v politike, tipologija politikov glede na podporo (ugled).

Razpravo o razumevanju politike in zaupanju v politike postavljamo v že prej opisan² teoretski in problemski okvir obravnave razvoja demokratičnih sistemov. Svojevrsten skepticizem glede razvoja demokratičnih sistemov kažejo Habermas (1973), Crozier (et al., 1975), King (1975), Gaston (1975) in tudi Offe (1979), ki ga povzeto izrazi z razlago o preobremenjenosti oz. neodzivnosti sistema. V srži gre pri tem za spoznanje oz. teorijo o krizi demokratičnih sistemov, ki je deležna empiričnega preizkušanja, potrjevanja, pa tudi zavračanja.

Na tem mestu nas ne zanimajo splošni vidiki teorije krize in njene empirične potrdljivosti, temveč, kako razumevanje politike in vrednotenje politikov prispeva k uveljavljanju demokratičnih sistemov; posebej nas zanima, ali k oblikovanju zaupanja v politični sistem prispevata – in koliko – v konkretnem (slovenskem) družbenem okolju. Gre torej za problem, ki ga postavljamo na intermediarni, vmesni ravni, deloma pa se bomo pri obravnavi spustili na spodnjo, empirično raven, še posebej pri ponazoritvi odnosa državljanov do politike in politikov, kot se kaže v podatkih empiričnih raziskav v Sloveniji v obdobju od leta 1990 do 1998.

¹ Dr. Niko Toš, profesor sociologije in predstojnik Centra za raziskovanje javnega mnenja na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

² Glej: Toš, N. 1996: Zaupanje v demokratični sistem, Teorija in praksa, Ljubljana, Vol. XXXII, 4/96, str. 631-672.

V sodobni politološki literaturi je mogoče zaslediti mnogo zapisov in analiz, ki obravnavajo vprašanje vpliva politikov na odnos ljudi do političnega sistema in ki izhajajo iz podmene, da politična javnost izgublja zaupanje v politike, kar posredno prispeva k zmanjšanju zaupanja v politični sistem na sploh. Ker gre pri tem za teoretična izhodišča in poglede, ki smo jih izčrpno prikazali v obravnavi "Zaupanja v demokratični sistem", jih tu ne bomo ponovno posebej razčlenjevali. Pa vendar navedimo še nekaj pogledov, ki bodo prispevali k pojasnitvi vključenega empiričnega gradiva. Listhaug (1995) npr. poudarja, da odnos javnosti do politikov dolgoročno sodoloča proces sekularizacije, posebej pa poudarja pomen upadanja zaupanja v politiko oz. politike kot posledico vse večje usposobljenosti in razgledanosti (kompetentnosti) volivcev. To se kaže v spreminjanju usmerjenosti javnosti v odnosu do politike nasploh, v drugačnem razumevanju politične legitimnosti in v drugačnem izražanju zaupanja. Razumevanje, ki izhaja iz t. i. "argumentov nove politike" po eni strani poudarja vpliv povečevanja "potenciala kognitivne kompetentnosti", kar se kaže v povečani politični angažiranosti, v sproščanju političnih akcij in političnih protestov, pa tudi v večji neodvisnosti državljanov kot političnih akterjev in njihovih strank itd. Neodvisnost posameznika se kaže v njegovi povečani politični osamosvojenosti, v naraščanju protistrankarskih občutij, pa tudi v naraščanju nerazpoloženja in nezaupanja v politiko. To pa spodbuja tudi občutek vrednotne zapostavljenosti oz. razhajanje med vrednotami in cilji vladajočih skupin in cilji in vrednotami od oblasti odrinjenih oz. neudeleženih skupin in posameznikov. Politični poudarki, ki izhajajo iz t. i. argumentov nove politike, so, kot ugotavlja Listhaug, precej radikalni, saj na nekaterih mestih prelamljajo s konvencionalnimi levičarskimi nazori. Še najnazorneje se to kaže v vrednotenju pomena neekonomskih konfliktov oz. v razumevanju vloge delavstva v poteku korenitih socialnih sprememb. Tehtna je tudi trditev, da se odnos do politike in politikov oblikuje v presečišču interesi - pričakovanja - uresničitev. Pri tem gre predvsem za vprašanje, ali zmore politika, država uresničiti vse večja pričakovanja v danih okvirih (vse obsežnejše) države. Za počutje ljudi znotraj sistema je namreč vse odločilnejša učinkovitost (vse bolj) razširjajočega se javnega sektorja. Neuresničenost oz. neuresničljivost pričakovanj poraja vse večje nezadovoljstvo in politični cinizem. Do izbruhov nezadovoljstva prihaja tedaj, ko se objektivno izboljšanje življenjskih razmer tako upočasni oz. se te celo tako hitro poslabšujejo, da pride do frustracij (Davis 1962). Teza o preobremenjenosti sistema oz. o njegovi neodzivnosti, ki je bila oblikovana v sedemdesetih letih, je torej neposredno povezana z zastajanjem gospodarskega razvoja in razvoja blaginje ljudi, kar se kaže v njihovem počutju in nezadovoljstvu. Pri obravnavi demokratizacije v državah na prehodu v Srednji in Vzhodni Evropi ne smemo pozabiti, da so frustracije in nezadovoljstvo tudi posledica razkroja uveljavljenih egalitarnih socialnih in gospodarskih varovalk ter bistven upad blaginje in socialne varnosti posameznika in osnovnih družbenih slojev. Skratka, od družbenega "obrata" so ljudje pričakovali več, dobili pa so manj, kot so imeli. To sicer pretežno ne velja za Slovenijo, morda tudi za Češko in Madžarsko ne, izrazito pa velja za Ukrajino, Belorusijo, Romunijo, Bolgarijo itd.

Ena od razlag, ki obravnava nezadovoljstvo s politiko, govori o negativni pristranskosti (bias) političnega zaznavanja (Lau 1985). Ljudje so pozornejši in se bolj odzivajo na negativne informacije o političnem dogajanju kot na pozitivne. Seveda k temu bistveno prispevajo tudi k negativnim informacijam usmerjena množična občila. S kopičenjem predvsem negativnih informacij množična občila pridobivajo vse pomembnejši vpliv na oblikovanje (predvsem negativnih) stališč in (odklonilnega) vedenja državljanov. Ljudje so tako vse bolj usmerjeni k informacijam, ki negativno opisujejo politično dogajanje, vse manj pa se odzivajo na informacije, ki pozitivno opisujejo delovanje vlade in drugih institucij političnega sistema. Negativne ocene delovanja vlade, še posebej njene socialne in gospodarske politike ter njene usmerjenosti h ključnim problemom, torej bistveno vplivajo na oblikovanje odnosa do nosilcev političnih pooblastil, političnih mandatarjev, skratka do politikov. Avtorji, ki obravnavajo problem dinamike zaupanja v politiko oz. v politike, tako posebej poudarjajo vidike gospodarske učinkovitosti delovanja vlad. Vprašanje je, komu javnost pripisuje uspehe in komu zmote, koga javnost krivi in koga opravičuje. Tako se lahko dogodi, da za dobre poteze gospodarske politike, ki nimajo kratkoročnih učinkov, javnost nosilce take politike obsodi, uspehe pa pripiše politikom, ki so jih nasledili.

Pomemben vidik, ki sodoloča odnos državljanov do politike, se izraža v politični distanci. Čim večji je odmik med vladno politiko in interesi drugih skupin, tem večja je politična distanca in tem bolj se razrašča politični cinizem. V razmerah političnega konflikta in polarizacije v demokratičnem sistemu je vladni mandat vselej odvisen od izida volitev. Če zmagovalci na volitvah svoje pozicije opredelijo kot javno politiko, se državljanji, skupine oz. stranke z nasprotnimi pozicijami čutijo odtujene. Pomembna ob tem je njihova možnost dostopa do pooblastil. Odtujenost in politični cinizem prevladujeta v tistih skupinah, ki ne vidijo realne možnosti za svojo udeležbo pri oblasti. Ob ostri notranji polarizaciji, ko so zmagovalci vselej isti, lahko politična apatija zajame širok družbeni segment. Odbojnost do politike narašča, konflikti se zaostrojujejo; možnost za demokratično urejanje odnosov se zmanjšuje. Intenzivnost politične polarizacije, raven segmentacije strankarskega polja ter oblike in načini politične institucionalizacije v neki državi torej prispevajo k oblikovanju odnosa državljanov do politike nasploh oziroma do politikov, to pa se kaže tudi v izražanju političnega nezadovoljstva in apatiji. Vse to je še posebej izrazito v državah na prehodu.

Med političnimi sistemi posameznih držav so vidne razlike glede pravil, ki določajo oblikovanje strank in pogoje, pod katerimi si stranke lahko zagotovijo udeležbo v predstavnih telesih. Če ostajajo pomembne skupine dolgo časa brez političnega predstavnštva, se pri članih takih skupin nakopičijo agresivna negativna stališča do vlade. Politični sistem z določeno mero prožnosti omogoča takim skupinam, da lahko oblikujejo stranke in dosežejo predstavnštvo ter se tako vključujejo v politično dogajanje. Ta argument govori v prid večstrankarskim sistemom v nasprotju z dvostrankarskimi sistemi. Prav tako govori v prid proporcionalnim zastopstvom v predstavnih telesih, saj se v takih sistemskih razmerah tudi manjše izoblikovane politične in interesne skupine lahko ustrezno uveljavijo kot parlamentarne stranke. V zvezi s tem Weil (1989) opozarja na vpliv razdroblje-

nosti strank in še posebej strukturiranosti opozicije na izražanje političnega (ne-)zadovoljstva v večstrankarskem sistemu. Raziskave, opravljene v vrsti zahodnoevropskih držav in ZDA, so namreč pokazale, da polarizacija, fragmentacija, preširoke vladne koalicije, pa tudi preozke in torej manjšinske vlade (kar se izraža v nestabilnosti državne eksekutive) vplivajo na zmanjševanje podpore sistemu. Kot poudarjajo, je kritičen vidik demokracije v odgovoru na vprašanje, kako dati tistim državljanom, ki so zaradi volilnih izidov izključeni iz politične moči, legitimno možnost, da izrazijo svoja stališča oz. da vplivajo na nesprejemljive vladne odločitve. Gre za to, da se v demokratičnih sistemih z volitvami povečuje obseg politične podpore ter zmanjšujeta obseg socialnih napetosti in intenziteta izražene nezadovoljstva. Če političnim interesnim skupinam, ki so izločene z volitvami, ostane upanje (perspektiva) prihodnje vključitve, nezadovoljstvo ne narašča do neznosnosti.

Obsežno analizo dinamike zaupanja v politike, ki smo si jo izbrali za ponazoritev problema in ki je zajela izsledke raziskovanj v štirih skandinavskih državah (Norveški, Danski, Švedski in Nizozemski), je za obdobje dveh desetletij izvedel Listhaug (1995). Raziskave, na katere se analiza opira, so nastale pretežno pod vplivom ameriških volilnih raziskav (American National Election Studies), niso pa bile zasnovane kot primerjalne raziskave: vključujejo različne spremenljivke, izvajane so bile v različnih časovnih presekih in zajemajo različna časovna obdobja. Indeks dinamike zaupanja politikom, kot ga je raziskovalec izoblikoval, je nastal z nadomeščanjem in rekonstruiranjem spremenljivk, ki zajemajo širok kompleks "razumevanja in vrednotenja politike". Norveška datoteka, ki je bila med vsemi štirimi vključenimi najboljšeješa, je tako zajela podatke o teh vidikih: pomenu glasovanja z vidika vplivanja ljudi na politiko; oceno pomembnosti političnega dogajanja; oceno razumljivosti oz. zapletenosti politike za navadnega državljana; zaznavanje razlik med strankami; oceno zaupanja politikom in oceno razumnosti politikov. Poleg tega so bile v analizo vključene presoje anketirancev o: zapravljanju denarja davkoplačevalcev; o tem, ali se zanimajo stranke le za glasove in ne za mnjenja ljudi; o nezanimanju poslancev za mnjenja navadnih državljanov; o stikih poslancev z ljudmi; o tem, ali se volilci lahko zanesejo na obljube strank; o vplivu volitev na vlado; o pomenu volitev za politično odločanje v državi itd. Izbiri spremenljivk za preostale tri države le deloma prekrivajo širino in število spremenljivk za Norveško. Čeprav v teh državah potekajo tudi raziskave odnosa do "konkretnih" politikov ter njihovega položaja v splošni dinamiki izražanja podpore oz. nezadovoljstva s politiko, v to analizo niso bile vključene. V prikazu razmer v Sloveniji v nadaljevanju pa se ne bomo omejili zgolj na splošne izraze odnosa do politike in politikov, ampak bomo vključevali tudi podatke, ki kažejo na odnos javnosti do konkretnih politikov oz. bomo poizkusili ugotoviti prispevek delovanja konkretnih politikov na splošno dinamiko zaupanja v politični sistem.

Izsledki zahodnoevropskih raziskav

Zdaj pa si najprej na kratko oglejmo osnovne ugotovitve iz navedene skandinavske raziskave (Listhaug), ne da bi se posebej ustavljali ob metodoloških problemih. Na vprašanje, ali se je zaupanje v politike v približno dvajsetih letih, ki jih zajamejo podatki (iz sredine sedemdesetih let dalje), pretežno zmanjšalo ali povečalo, analiza ne oblikuje enotnega odgovora. Razlike v ravneh zaupanja in v trendih so pri različnih narodih različne. Tako ugotavlja za Norveško dramatičen upad zaupanja na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta, nato povečanje zaupanja v sedemdesetih letih ter končno izrazit upad zaupanja konec osemdesetih let. Norveška je torej primer cikličnega gibanja zaupanja v politiko oz. politikom. Zaupanje v politike v volilnih obdobjih oz. v družbenogospodarskih ciklikih močno pada ali se dviga. Za preostale tri države Listhaug ugotavlja, da se na Švedskem kaže dolgotrajno upadanje zaupanja od konca šestdesetih do konca osemdesetih let, vendar je iz podatkov razviden najizrazitejši padec konec sedemdesetih let; na Danskem zaupanje upada v začetku sedemdesetih let, narašča v drugi polovici sedemdesetih in začetku osemdesetih let; na Nizozemskem zaupanje narašča v začetku in sredini sedemdesetih let, nato sledi obdobje ustaljenosti zaupanja, ki se v zadnjem času postopoma vzpenja itd.

Razlike med posameznimi državami so torej več kot očitne. Ni enotnega trenda v izražanju zaupanja politikom; razkrita gibanja pa tudi ne morejo biti dober dokaz za potrjevanje teze o splošnem upadanju zaupanja v politični sistem.

Pri iskanju socialnih in političnih razlag za nakazane trende ter razlike v ravneh zaupanja Listhaug opozarja na dvoje: prvič, da kaže nezaupanje težnjo k zbiranju v posebne socialne skupine, ter drugič, da lahko spremembe v vladajoči politiki vplivajo na raven podpore. To ponazori z ugotovitvami iz posameznih raziskav, ki kažejo, da osebe z najvišjo stopnjo izobrazbe nasploh kažejo manj zaupanja kot slabše izobraženi, kar poleg drugega nakazuje, da se nezaupanje razvija med više izobraženimi. Podrobnejša analiza, ki naj bi potrdila, da je izvor nezaupanja pri mlajših, visoko izobraženih anketirancih, pa se ni potrdila. Poleg tega opozarja na pomen volilnih izidov, ki spreminjajo usodo skupin pripadnikov strank. Analiza pokaže, da so volivci, ki so bližje zmagovitemu krilu strank (koaliciji), manj nezaupljivi do politike kot tisti, ki so bližje poraženemu krilu strank (opoziciji). Sprememba v vladi po volitvah povzroča valovanje v odnosu državljanov do politike in politikov: običajno prej manj zaupljivi sprostijo svoje zaupanje – in obratno. Seveda pa to valovanje oz. te zamenjave ne zajamejo nikoli vseh državljanov; del jih ohranja nezaupanje ali zaupanje v svojem obrobem oz. odtujenem položaju, bodisi ker jih zamenjave niso prizadele, bodisi ker imajo nasploh izoblikovan odbojen odnos do politike. Odnos do politikov in odnos do strank se oblikujeta v istem izkustvenem prostoru. Če je odvisnost politikov od strank popolna, je zaupanje v politike le izraz zaupanja v politične stranke. Sicer pa se do posameznih osrednjih politikov lahko izoblikuje izviren odnos, ki ni zgolj preslikava odnosa do strank, ki jim pripadajo.

Ob analizi gibanj zaupanja skozi časovne preseke in glede na značilnosti skupin anketirancev v posameznih opazovanih državah se Listhaug dokoplje do teh

posplošenih sklepov in ugotovitev: razkriti empirični trendi na Norveškem, Švedskem, Danskem in Nizozemskem ne opravičujejo splošnega pesimizma glede razvoja zaupanja v politike oz. zaostrovanja razmerja med državljani in politično elito. Prav tako pa ti trendi ne dopuščajo optimističnih sklepov o razvoju političnega zaupanja. Po njegovem mnenju namreč empirična analiza ni docela prepričljivo pokazala na okoliščine, ki spodbujajo te trende, ter na dejavnike, ki so odločilni pri razlagi razlik med ravnmi zaupanja v posameznih državah. Vendarle pa se pokaže, da se zaupanje v strankarsko oz. ideološko določljivih skupinah izraža glede na njihovo prizadetost s spremembami nosilcev vladnih pooblastil. Raziskava pa še dodatno potrdi izhodiščno oceno, da je politično zaupanje pomemben vidik demokratične usmerjenosti množične publike oz. državljanov. Za normalno odvijanje demokratičnih odnosov v neki državi pa je bolj kot zaupanje politikom pomembno zaupanje v institucije političnega sistema.

K razumevanju razmerja med politiki in državljani prispeva tudi domiselna Sartorijeva (1976) razlaga, ko pravi, da uživa demokracija posebej slab glas med ljudmi tudi zato, ker so pričakovanja v zvezi z njo previsoko postavljena. "Za današnjega človeka tipična nevhvaležnost in razočaranje nad demokracijo sta v ne neznamni meri odziv na obljubljeni cilje, ki sploh niso dosegljivi." In dalje, če je perspektiva določena neznosno visoko, se realen svet maščuje.

Pri razumevanju razmerja med državljani in politiko ne smemo pozabiti na demagogijo. Ob tem Sartori, ko govori o razmerju med perfekcionistom in demagogom v politiki, ugotavlja, da prvi nikakor ne more povzročiti toliko škode in zla kot drugi. Sicer pa demokracijo oz. njen odnos do politike primerja z razmerjem med tržnim sistemom in gospodarstvom. Ko sledi analogiji, pravi: nobene boljše metode za varovanje potrošnika ni kot prepoved monopolistične koncentracije gospodarske moči in prav tako nobene boljše zaščite svobode, kot je konkurenca med več strankami. Pomembna razlika pri tem je konkurenca med več proizvajalci pod nadzorom porabnikov. Konkurenca med političnimi strankami pa se zlahka izmika nadzoru političnega porabnika, saj politične dobrine niso otipljive in niso zlahka ocenljive. In dalje, pravi, da je gospodarsko konkurenco mogoče pravno nadzorovati in da je pravno nadzorovana, medtem ko politične ni mogoče. Gospodarski prevaranti pridejo pred sodišče in v zapore, politični prevaranti (demagogi) pa ne. Razlika je torej v tem, da inflatorna demagoška konkurenca v politiki ne doživi učinkovitega nadzora. Gospodarska demagogija prinaša dosti manj kot politična. Politična prevara je tako stara kot politika sama. To so ugotovili že stari Grki. Demagog je človek, ki je sposoben ves svet ves čas voditi za nos. Ni verjetno, da bo demagog kdaj izginil, pa vendar ostaja vse bolj neverjetno, da bi se javnost pustila voditi za nos - vsaj ves čas ne in vedno znova ne. S tem pa nas Sartori opozarja na subjektivno razsežnost tega (sicer) objektivnega razmerja med državljani in politiko. Politik namreč v to razmerje vnaša subjektivne oz. bolj individualne prvine. Kakšno bo razmerja ljudi do politike v konkretnem primeru, določa torej tudi splet lastnosti konkretnih (vpletenih) politikov.

Raziskave razumevanja politike v Sloveniji

S problemom odnosa Slovencev do politike se v svoji analizi ukvarja Bibič (1994). Oprl se je na izsledke raziskave SJM 1993 in operacionalizacijo, ki zajame štiri razlage politike: kot boj za oblast, kot prizadevanje za skupni blagor, kot spopad med različnimi interesi, kot umazano zadevo. Ugotavlja, da imajo Slovenci o politiki v splošnem pomenu relativno slabo mnenje. Negativno stališče do politike potrjuje tudi odnos anketirancev do posebnih vidikov politike na Slovenskem, kot npr. močno upadanje zaupanja v politične stranke, upadanje zaupanja v osrednje politične institucije; nezadovoljstvo z delovanjem državnih organov itd. To ga napeljuje k ugotovitvi, da se tudi na Slovenskem srečujemo s pojavom t. i. "Politikverdrossenheit" oziroma "nezadovoljstva s politiko".

Kot glavne vzroke negativnega vrednotenja politike Bibič navaja "makiavelistično" naravo, ki se upira vsakdanji moralni zavesti; dalje, odsotnost izkušenj z lastno državo in dejstvo, da se je politika v slovenski zgodovini kazala vselej kot tuja nadoblast; množični mediji ustvarjajo negativne podobe o politiki; pogostost političnih škandalov in njihova izraba v medstrankarskih obračunih ter nizka raven politične kulture politikov (poslancev), ki je zaradi delovanja medijev dostopna množični javnosti. Pri tem (po Beymeju 1994) posebej poudarja, da je nezadovoljstvo s politiko mlade države, ki šele oblikuje svojo politično identiteto, posebej nevarno, če zajame množice in s tem povzroča pasivizem, politično otopenost in abstinenco. Bibič ugotavlja, da množična ravnodušnost in razočaranje nad politiko ustvarjata prazen prostor za demagoški populizem, ki je že nekajkrat v zgodovini pripeljal do katastrof. Zavračanje politike tako odpira vrata političnim skrajnostim, ki imajo danes v svetu predvsem desničarski izraz, ki pa sčasoma nujno izzivajo tudi levo skrajnost. Nato pa v nadaljevanju deloma obrusi in relativizira izostrene ugotovitve in nakaže pozitivne vidike vrednotenja politike pri Slovencih.

Lastno analizo problema bomo oprli na izsledke raziskave SJM 1996₁ in SJM 1996_{1,2} oz. predhodne meritve, če so podane, ter na tiste sestavine operacionalizacije v tej raziskavi, ki omogočajo prikaz odnosa državljanov Slovenije do politike. Posebej bomo prikazali "personifikacijo" tega problema, namreč odnosa ljudi v Sloveniji do politikov. Za prvi vidik imamo na razpolago širši izbor kazalcev, ki se deloma približujejo nakazani operacionalizaciji odnosa do politike na primeru Norveške (Listhaug). Glede na razpoložljive meritve v času, ki so bile deloma opravljene na eni sami časovni točki (1996), deloma preverjene v krajšem časovnem obdobju (1995-1996) in samo deloma izvedene v dveh odmaknjenih časovnih presekih (1993-1996), ne bomo mogli izpeljati analize trendov v izražanju zaupanja. Ta omejitev pa ne velja tudi za analizo zaupanja v politike, saj razpolagamo z meritvami za desetletje nazaj in torej - kar je za našo analizo še posebej pomembno - za vse obdobje od prvih demokratičnih volitev (1990), ko se pri Slovencih odnos do politike oblikuje v postopoma izoblikujočem se pluralističnem političnem prostoru. Na tej podlagi bomo lahko nakazali trende v izražanju zaupanja v politike oz. politiko. Oglejmo si torej oba nakazana pristopa, vsakega posebej.

V analizo razumevanja politike pri Slovencih bomo vključili tri skupine spremenljivk, ki prispevajo k pojasnjevanju problema. Vsaka skupina ima svoje posebnosti, zato jih obravnavamo ločeno.

V prvo skupino smo vključili spremenljivke iz Bibičeve (1994) operacionalizacije odnosa do politike, ki je bila uporabljena v raziskavi leta 1993. Štirim trditvam, ki preizkušajo odnos do politike (A, B, C in D - glej tabelo 1), smo dodali še dve, in sicer trditev, ki izraža splošen odnos do strank (F), ter trditev, ki zajame spolnodiskriminacijski vidik v delovanju strank (E).

Tabela 1: Splošna stališča do politike(-ov) I - faktorjska analiza

Trditve	FAKTOR 1	FAKTOR 2
Spopad posebnih interesov (C)	.78	
Boj za oblast (A)	.75	
Umazana zadeva (D)	.65	
Prizadevanje za skupni blagor (B)	-.49	
Stranke je treba ukiniti (F)		.77
Stvar moških (E)		.71

Vir: *SJM 1996*, s. N=2060

Primerjava rezultatov dveh meritev za prve štiri trditve pokaže statistično nepomembna odstopanja. Obe meritvi potrdita prevladujoč negativen odnos do politike. Trditvi, da je "politika boj za oblast", pritrjuje 77 % anketirancev, da gre za "spopad zastopnikov posebnih interesov za premoč", pritrjuje 67 % anketirancev in trditvi, da je "politika umazana zadeva, ki se je poštenjak rajši izogiba", pritrjuje 59 % anketirancev. Nasprotna stališča izreka od 6 % do 17 % anketirancev. Pozitiven vidik vrednotenja politike izstopa ob trditvi, da je politika "prizadevanje za skupni blagor in temeljne vrednote", s čimer soglašajo 35 % anketirancev, medtem ko to trditev zavrača 31 % anketirancev. Preostali dve trditvi sta močno oz. izrazito odklonjeni, namreč, trditev "politika je stvar moških, ženske vanjo ne sodijo", odkloni 75 % anketirancev, trditev "stranke je treba ukiniti" odkloni 58 % anketirancev. Takšna je torej slika dobljenih rezultatov.

Zanimalo nas je, kakšni so vzorci izbire oz. vzorci odločanja ob teh šestih trditvah. Faktorjska analiza (tabela 1) skladno s pričakovanjem potrdi, da se izoblikujeta dve skupini oz. dva faktorja. Prvi model izbire (faktor 1) zajame štiri trditve iz Bibičeve operacionalizacije odnosa do politike, in sicer tako da so spremenljivke C, A in D uvrščene pozitivno, spremenljivka B pa negativno. Prvi faktor torej izraža prevladujoč negativen odnos do politike. V drugi faktor sta uvrščeni trditvi, ki kažeta na odnos do strank nasploh in položaj moških v strankah. Pri tem gre očitno za drugačen vzorec izbire, torej za drug vidik izražanja odnosa do politike.

Da bi spoznali okoliščine, ki vplivajo na oblikovanje odnosa do politike, bomo v nadaljevanju (tabela 2) prikazali in analizirali vpliv izbranih socialnih in poli-

tičnih spremenljivk in to ponazorili z razmerji med izbranimi skupinami. Prikaz zajema vseh šest trditvev in intervenirajoče oz. neodvisne spremenljivke: starost, izobrazbo, slojno pripadnost, vernost, levo-desno usmerjenost, naklonjenost strankam ter tržno in evropsko usmerjenost. Pri opisu se bomo omejili le na nosilne spremenljivke obeh faktorjev.

Trditvev: "Politika - spopad posebnih interesov". Pokažejo se naslednje statistično pomembne razlike: trditvi daleč bolj kot anketiranci z le osnovnošolsko izobrazbo pritrjujejo visokošolsko izobraženi. Dalje, daleč bolj pritrjujejo trditvi anketiranci, ki sami sebe razvrščajo v zgornji družbeni sloj, kot oni, ki se razvrščajo v nižji delavski sloj; daleč bolj neverni kot verni anketiranci; zaznavni sta razliki pri opredeljevanju levih oz. anketirancev, ki pripisujejo prednost levosredinskim strankam v primerjavi z desnimi oz. desnosredinsko strankarsko opredeljenimi. In končno, pokaže se pozitivna povezava med trditvijo in tržno oz. evropsko usmerjenostjo anketirancev; tržno oz. evropsko usmerjeni anketiranci namreč značilno bolj pritrjujejo trditvi kot preostali. Prikaz razlik pri opredeljevanju anketirancev daje vtis, da s sprejemanjem ali odklanjanjem trditve o "spopadnih posebnih interesov" bolj kot stališče merimo obveščenost. In vendarle s sprejemanjem te trditve anketiranci izražajo svoj racionalni odnos do politike.

Trditvev: "Stranke je treba ukiniti". Najprej ponovimo, da je tri petine anketirancev izreklo nesoglasje s to trditvijo in le majhna skupina (13 %) se jih je s trditvijo popolnoma ali v glavnem strinjala. Z višjim deležem soglasnih izstopajo skupine najstarejših anketirancev, dalje, le z osnovno šolo ali manj, anketiranci, ki se sami razvrščajo v nižji oz. delavski sloj, dalje, verni anketiranci in tisti, ki se razvrščajo desno in ki se izrekajo za desnosredinske stranke. Z naraščanjem tržne oz. evropske usmerjenosti težnja k ukinjanju strank upada. Vse to dodatno utrjuje prepričanje, da velika večina sprejema strankarski pluralizem kot nujno sestavino oz. temelj demokratičnega sistema.

Protistrankarsko opredeljevanje je torej uvrščeno v desni segment političnega opredeljevanja, ki se zgošča na najnižji izobrazbeni kategoriji, na najvišji starostni kategoriji, na kategoriji nizko slojno opredeljenih ter med vernimi anketiranci. Na podlagi povedanega ni mogoče trditi, da gre zgolj za razlike v obveščenosti; prej gre za razlike oz. različne ravni politične kulture. Seveda pa en sam preizkus ne zadošča za oblikovanje trdnega sklepa. Opravili bomo torej še druge preizkuse.

Dodaten vtis o istem problemu pa dobimo že na podlagi pregleda analize modalitete D (politika je umazana zadeva). Pokaže se namreč, da anketiranci, ki izrekajo desne opredelitve, vidno bolj poudarjajo "nemoralni vidik politike" kot anketiranci, ki izrekajo leve opredelitve. S tem - le navidez - pa ni usklajeno opredeljevanje ob modaliteti B (politika: skupni blagor), saj se desno samoopredeljeni anketiranci izrazito pozitivneje opredeljujejo do te trditve kot levi; tega vtisa pa ne potrjuje tudi analiza glede na naklonjenost strankam. Tu namreč razlik ni.

V drugo skupino smo vključili spremenljivke, ki so operacionalizirane v okviru mednarodne raziskave volilnih sistemov.³ Stališča kažejo odnos anketirancev do političnih strank in do pomena volitev (tabela 2; trditve A-F).

³ *Comparative Study of Electoral Systems, Institut for Social Research, University of Michigan.*

Tabela 2: Splošna stališča do politike I. Sprejemanje (v %) naslednjih (A-F) trditev glede na izbrane spremenljivke in izbrane skupine.

Politika je:

A - boj za oblast; B - prizadevanje za skupni blagor; C - spopad posebnih interesov; D - umazana zadeva; E - stvar moških. F - stranke je treba ukiniti

Izbrane spremenljivke in skupine	A	B	C	D	E	F	N
Starost:							
18-30 let	74	30	63	55	8	9	266
60 in več let	68	31	60	61	16	23	202
Izobrazba:							
osnovnošolska	65	33	53	56	15	19	317
visokošolska	87	32	86	57	5	8	100
Slojna pripadnost:							
nižji - delavski	71	32	63	63	12	16	385
zgornji	80	28	72	43	3	7	60
Vernost:							
verni	69	34	60	57	12	15	464
neverni	88	24	75	65	7	9	243
Tržna usmerjenost:							
najnižja	70	30	58	60	15	17	265
najvišja	84	32	79	53	7	6	142
Levo-desna usmerjenost:							
levi	86	31	80	60	9	14	174
desni	83	40	73	64	16	14	139
Naklonjenost strankam:							
levosredinskim strankam	82	41	73	51	8	11	208
desnosredinskim strankam	79	41	69	61	15	8	219
Evropska usmerjenost:							
najnižja	68	23	61	61	11	16	163
najvišja	88	44	75	49	8	10	163
Skupaj	77	31	67	59	11	13	1024

Vir: *SJM 1996*; $N=1024$

Ob vprašanju, ali se stranke v Sloveniji zanimajo za to, kaj običajni ljudje mislijo, se dobra tretjina anketirancev (37 %) opredeli za negativen, dobra četrtina (28 %) pa za pozitiven odgovor. Dilemo o "potrebnosti strank" velika večina anketirancev reši v prid obstoja strank (57 %), nasprotnemu stališču, namreč, da stranke niso nujne, pa pritrdi manjši del (14 %) anketirancev. Dalje, dobra tretjina anketirancev (38 %) meni, da poslanci ne vedo, kaj ljudje mislijo, in tudi nasprotno stališče izreka tretjina (34 %) anketirancev. Velika večina (84 %) anketirancev meni, da "je pomembno, kdo je na oblasti", in le nezatna skupina (6.8 %) jih izreka

nasprotno stališče. In končno, velika večina anketirancev (69 %) pritrjuje stališču, da to, "kdo je izvoljen, vpliva na stvari"; nasprotno stališče, namreč, da to ni pomembno, saj se ne bo nič spremenilo, pa izreka le manjša skupina (14 %) anketirancev. Glede vprašanja, "ali večina ljudi običajno pove, kaj mislijo o politiki", pa so anketiranci razdvojeni, saj jih en del (39 %) pritrjuje, drugi del (34 %) pa jih meni, da ljudje običajno skrivajo svoje mnenje o politiki.

Primerjave rezultatov dveh meritev na podlagi spremenljivk, opravljenih konec 1995 in v juniju 1996, ne dajejo vtisa o trendu spreminjanja. Glede na to da se je druga meritev približala času volitev (november 1996), pa je utemeljeno pričakovanje, da se nekateri pogledi anketirancev izostrujejo. Tako, denimo, bistveno več anketirancev poudarja, da je pomembno, kdo je na oblasti (z 71.2 % na 84.1 %).

Oglejmo si, kako se izoblikujejo vzorci odgovarjanja anketirancev na zgornje trditve (tabela 3 - faktorska analiza). Prvo povezano celoto odgovorov (faktor 1) sestavljata trditvi, ki opredeljujeta pomen volitev pri konstituiranju oblasti ("pomembno je, kdo je izvoljen", "pomembno je, kdo je na oblasti"). To potrjuje, da apatija, nezaupanje in politični cinizem vendarle niso prevladujoči v Slovenčevi politični zavesti. V drugo celoto (faktor 2) pa se vključujejo spremenljivke, ki označujejo odnos anketirancev do političnih strank, odnos poslancev do ljudi ter oceno demokratičnosti političnega ozračja. Analiza pokaže, da nakazane trditve korelirajo v pričakovani smeri. Iz te povezave je mogoče razbrati, da so "stranke v Sloveniji nujne", da "poslanci ne vedo, kaj ljudje mislijo", da "strank v glavnem ne zanima, kaj ljudje mislijo" in da "večina ne skriva svojega mnenja o politiki". Seveda pa lahko predznake teh povezav obrnemo, kar nas vodi do nasprotnih ugotovitev.

Tabela 3: Splošna stališča do politike(-ov) II. - faktorska analiza

	FAKTOR 1	FAKTOR 2
Strank ne zanima, kaj ljudje mislijo (A).		.69
Stranke v Sloveniji niso nujne (B).		-.49
Poslanci dobro vedo, kaj mislijo ljudje (C).		-.54
Večina skriva mnenje o politiki (F).		-.55
Ni pomembno, kdo je na oblasti (D).	.77	
Kdo bo izvoljen, vpliva na stvari (E).	-.78	

Vir: *SJM 1996*₁₊₂, N=2060

Tudi tu smo opravili analizo, v katero smo vključili spremenljivke, ki označujejo socialni položaj in nekatere nazorske in politične usmeritve anketirancev. Analiza (tabela 4) pokaže značilne in pričakovane razlike. Oglejmo si jih ob nekaj izbranih trditvah.

Trditvi "stranke v Sloveniji niso nujne" pritrjuje 14 % anketirancev, vendar med njimi daleč več kot v povprečju najstarejši (23 %), le osnovnošolsko izobraženi (18%) ter anketirani, ki se uvrščajo v nižji - delavski sloj (17 %). Daleč manj pa pritr-

jujejo temu stališču mlajši anketiranci, visokošolsko izobraženi (13 %), anketiranci, ki se uvrščajo v zgornji sloj (9 %) itd. Glede na levo-desno opredelitev in naklonjenost strankam pa ne odkrijemo značilnih razlik.

Trditve: "Pomembno je, kdo je na oblasti." Ob splošnem pritrdjevanju (81 %) temu stališču ne bi mogli pričakovati večjih razlik med opazovanimi skupinami. Pa vendarle se pokažejo: med osnovnošolsko in visokošolsko izobraženimi, med nižjimi in zgornjimi sloji, pa tudi med levimi in desnimi, in sicer tako da vselej slednji bolj poudarjajo ta vidik kot prvi. To se v glavnem prekriva s prejšnjimi ugotovitvami, le da je tokrat razmerje med najmlajšo in najstarejšo skupino obrnjeno: zadržanosti, nezaupanja, apatije je med mlajšimi več kot med najstarejšimi anketiranci.

*Tabela 4: Splošna stališča do politike(-ov) II
Sprejemanje naslednjih (A-F) trditvev (v %) glede na izbrane
spremenljivke in izbrane skupine:*

A - Strank ne zanima, kaj ljudje mislijo; B - Stranke v Sloveniji niso nujne;
C - Poslanci dobro vedo, kaj mislijo ljudje; D - Pomembno je, kdo je na oblasti; E - Kdo bo
izvoljen, vpliva na stvari; F - Večina skriva mnenja o politiki.

Izbrane spremenljivke in skupine	A	B	C	D	E	F	N
Starost:							
18-30 let	34	16	29	78	64	32	544
60 in več let	38	23	33	83	73	39	412
Izobrazba:							
osnovnošolska	38	18	32	78	67	39	698
visokošolska	36	13	23	85	70	31	201
Slojna pripadnost:							
nižji - delavski	42	17	33	80	68	40	793
zgornji	33	9	26	84	71	28	130
Vernost:							
verni	35	16	31	80	71	36	982
neverni	45	17	30	81	66	34	482
Levo-desna usmerjenost:							
levi	41	15	30	86	75	31	325
desni	33	13	40	88	77	36	282
Naklonjenost strankam:							
levosredinskim strankam	34	13	29	88	80	37	386
desnosredinskim strankam	35	12	37	89	78	39	438
Skupaj	37	14	38	81	69	35	2060

In končno smo v tretjo skupino (tabela 5) vključili spremenljivke, ki označujejo splošen odnos do demokratičnega odločanja v državi, ki jih v prejšnjih raziskavah nismo postavljali v enaki obliki. Splošen odnos do demokratičnega si-

stema (C), do spreminjanja družbe z reformami (D) ter do odločanja strokovnjakov (B) oz. do "močnega voditelja" (A) razkriva razumevanje bistva demokratične politične institucionalizacije. Konceptijo "močnega voditelja" sprejema slaba četrtina (24 %) anketirancev, zamisel o odločanju strokovnjakov dobri dve tretjini (67 %), za "spreminjanje družbe z reformami" se zavzemata slabi dve tretjini (60 %) in za demokratični sistem na sploh se izrekajo tri četrtine (77 %) vseh anketirancev. Pri tem seveda ne moremo prezreti sorazmerno močno izražene avtoritarne usmeritve. Ko pa ugotovimo (tabela 5 - faktorska analiza), kako se trditve razvrščajo, je to še očitnejše.

Tabela 5: Splošna stališča do politike III. Demokratičnost nasproti avtokratičnosti (faktorska analiza)

	FAKTOR 1	FAKTOR 2
Imeti močnega voditelja (A).	.82	
Zavzemanje za reforme (D).	-.69	
Odločajjo naj strokovnjaki (B).		.85
Zavzemanje za demokratični sistem (C).		.65

Vir: ŠJM 1996_{1,2}, N=2060

Faktor 1 uvršča "zavzemanje za močnega voditelja" in odklanjanje reformnega pristopa. To je očitno faktor avtoritarne usmerjenosti. Faktor 2 uvršča zavzemanje za demokratični sistem in hkrati za odločanje strokovnjakov - in torej izraža demokratično meritokratsko usmerjenost.

Oglejmo si, kako se nosilni trditvi, ki pogojno označujeta avtokratično oz. demokratično usmerjenost, izražata v skupinah glede na njihove socialne značilnosti ter nazorske in politične usmeritve (tabela 6).

Zavzemanje za močnega voditelja: statistično značilno izstopa pri starejših anketirancih, pri le osnovnošolsko izobraženih, pri anketirancih, ki se uvrščajo v nižji - delavski sloj, pri vernih, pri tistih, ki se samorazvrščajo desno, ter pri anketirancih z najnižjo evropsko in tržno usmerjenostjo. Pri kategoriji anketirancev, ki je najvišje na indeksu evropske in tržne usmerjenosti ter pri visokošolsko izobraženih je ideja o močnem voditelju najmanj izražena. Zanimivo ob tem je, da glede na strankarsko naklonjenost med levosredinsko opredeljenimi in desnosedinsko opredeljenimi ni opaznih razlik. Anketiranci, ki se identificirajo s strankami, ostajajo pri opredeljevanju za "močnega voditelja" na povprečju (24 %).

Zavzemanje za demokratični sistem se daleč bolj kot v povprečju izrazi pri mlajših, visokošolsko izobraženih anketirancih, pri tistih, ki se razvrščajo v zgornji sloj, in med nevernimi. Zavzemanje za demokratični sistem je najbolj (med 96 % in 91 %) izraženo med visokošolsko izobraženimi ter anketiranci, ki se visoko uvrščajo na indeksih evropske in tržne usmerjenosti.

Tabela 6: Splošna stališča do politike(-ov) III. Sprejemanje trditve A-D glede na izbrane spremenljivke in izbrane skupine: (v %)

A - imeti močnega voditelja; B - odločajo naj strokovnjaki; C - da imamo demokratični sistem; D - družbo je treba spreminjati z reformami.

Izbrane spremenljivke in skupine	A	B	C	D	.	N	
Starost:							
18-30 let	21	66	76	60		266	
60 in več let	31	63	67	50		202	
Izobrazba:							
osnovnošolska	32	58	61	44		317	
visokošolska	7	69	96	87		100	
Slojna pripadnost:							
nižji - delavski		27	64	70	52		385
zgornji	10	62	92	80		60	
Vernost:							
verni	27	64	72	52		464	
neverni		18	74	84	69		243
Levo-desna usmerjenost:							
levi	17	74	89	76		174	
desni	24	70	88	63		139	
Naklonjenost strankam:							
levosredinskim strankam	24	74	90	75		208	
desnosredinskim strankam	23	73	87	63		219	
Evropska usmerjenost:							
najnižja	26	58	56	50		163	
najvišja		13	65	93	68		163
Tržna usmerjenost:							
najnižja	29	66	70	44		265	
najvišja		9	68	91	80		142
Skupaj	24	67	77	60		1024	

Vir: *SJM 1996*; N=1024

Politiki z največ (in najmanj) ugleda

Pri ugotavljanju ugleda oz. zaupanja v politike pa se znajdemo na povsem konkretnih tleh, v danem prostoru in omejenem času. Gre torej za vprašanje, kako ljudje, državljani vrednotijo, presojujejo politično delovanje povsem konkretnih posameznikov, politikov, nosilcev pomembnih javnih pooblastil. Tako so pri ocenjevanju izpostavljeni posamezniki, ki zavzemajo pomembna mesta v političnem

sistemu, nosilci individualiziranih pooblastil, posamezniki, ki pomembno izstopajo iz povprečij pri zakonodajnem odločanju kot člani parlamenta, državnega zbora, kot posamezniki, ki razpolagajo z osrednjimi pooblastili za zastopanje pomembnih interesnih skupin in še posebej političnih strank, dalje, kot voditelji razpoznavnih družbenih gibanj, še posebej pa predsedniki političnih strank, dalje, nosilci osrednjih predstavniških oz. izvršnih pooblastil, predstavniki posameznih vej oblasti itd. Medtem ko smo za raziskavo odnosa ljudi do politike in politikov na splošni ravni morali ugotoviti, da le izjemoma razpolagamo s podatki iz starejših raziskav, pa pri raziskovanju odnosa do politikov oz. vrednotenja politikov naletimo na dobro empirično podlago od konca osemdesetih let dalje. Pri projektu Slovensko javno mnenje odkrijemo prva ugotavljanja "politikov z največjim oz. najmanjšim ugledom med ljudmi" celo že v letu 1968. Ta smer raziskave je bila v začetku sedemdesetih let opuščena vsaj iz dveh razlogov hkrati. Namreč, politika je to preprečevala oz. oteževala, kritična metodološka presoja pa je kazala, da v razmerah reideologizacije "javnosti" v začetku sedemdesetih let tako raziskovanje ne bi bilo strokovno sprejemljivo. V sredini osemdesetih let se je ta smer raziskovanja spet razprla in od takrat razpolagamo z obiljem podatkov o ugledu politikov. S prehodom v nove demokratične razmere pa smo prevzeli tudi operacionalizacije iz zahodnoevropskih volilnih raziskav, ki vključujejo sistematično opazovanje odnosa volivcev do strankarskih voditeljev. Tako smo pri projektu SJM od leta 1993 dalje izvedli pet meritev naklonjenosti oz. nenaklonjenosti posameznim strankarskim voditeljem. Ta niz povpraševanj je sicer strnjen, ne sega pa časovno globoko v preteklost, zato se bomo pri prikazovanju trendov opirali predvsem na prvi pristop. Omejili pa se bomo na časovno obdobje od prvih demokratičnih volitev (1990) do danes. Pri nakazovanju socialnih in političnih vplivov na opredeljevanje do strankarskih voditeljev oz. uglednih politikov ter pri prikazovanju aktualnega stanja tega opredeljevanja pa se bomo oprli na oba niza podatkov in na analize, opravljene na njihovi podlagi.

"Ali lahko navedete dve osebi iz političnega življenja Slovenije, Slovenca, ki imata sedaj med ljudmi največji ugled?" Tako se glasi odprto vprašanje v raziskavah SJM v obdobju 1990–1998 in s katerim sta najprej zajeti dve osebi, nato pa z dodatnim vprašanjem še tretja oz. četrta oseba – t. i. ugledni politiki. Pregled dobljenih rezultatov (tabela 7) pokaže, da se število zbranih odgovorov spreminja po časovnih presekih; v opazovanem obdobju se močno spreminja tudi predstava o tem, kdo so osebe iz političnem življenja, ki imajo "sedaj med ljudmi največ ugleda".

Tabela 7: Politiki, ki imajo med ljudmi največ ugleda – medletne primerjave 1990–1998. (Odprto vprašanje – največ štirje odgovori!)

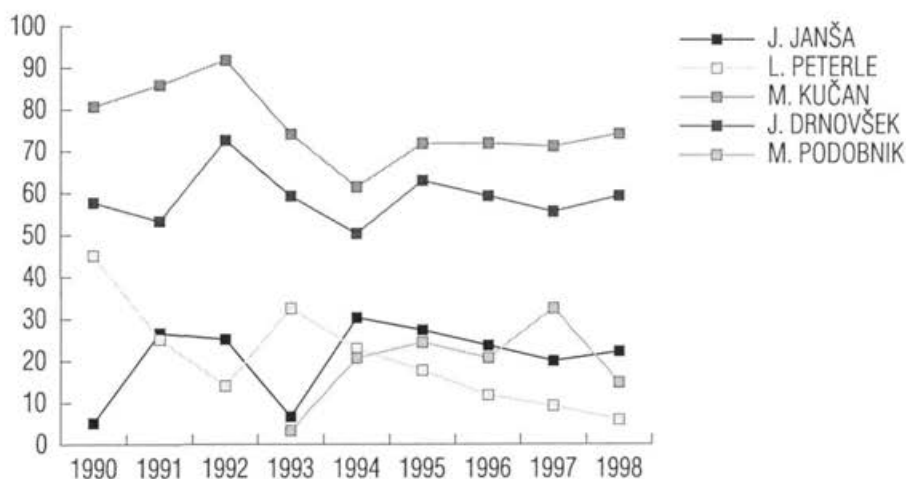
	SJM 90 ₂	SJM 91 ₂	SJM 92 ₄	SJM 93 ₁	SJM 94 ₄	SJM 95 ₄	SJM 96 ₁	SJM 97 ₁	SJM 98 ₂
Bavčar, I.	2.5	16.5	10.5	12.5					
Bučar, F.	13.8	5.5	4.7	7.1	2.4				2.2
Drnovšek, J.	43.7	54.5	74.0	59.8	50.6	60.9	60.1	56.0	59.7
Janša, J.	5.4	27.0	25.0	6.8	30.9	29.0	23.4	19.9	22.5
Jelinčič, Z.				1.2	9.3	5.6	5.4	4.6	5.1
Kacin, J.		26.0	27.1	3.5	10.8	5.9	4.7		6.4
Kučan, M.	81.9	87.0	93.6	74.9	62.1	73.0	73.0	72.0	75.0
Oman, I.	8.7								
Pahor, B.								11.9	7.0
Peterle, L.	45.6	25.4	14.1	32.9	23.0	17.9	11.5	9.2	6.1
Plut, D.	5.9								
Podobnik, J.								31.2	13.3
Podobnik, M.				3.5	21.2	25.0	21.3	33.2	14.8
Pučnik, J.	15.6	3.1	5.3	3.6	2.9	2.0	1.5		
Ribičič, C.	9.9								
Rupel, D.	6.7	32.5	27.7	34.8	4.7				
Školč, J.	8.7	1.6			2.0	5.6	4.8		
Thaler, Z.						13.5	5.8	1.3	
Zlobec, C.	8.4								

Vir: SJM 1990-1998. V tabelo so vključena imena "uglednih" politikov, ki so v obdobju 90-98 vsaj enkrat dosegli 5 % ali več navedb.

Prva vključena meritev ugleda politikov (SJM90/2) je bila opravljena po oblikovanju Demosove vlade in v njej z visoko prednostjo poleg Milana Kučana, neposredno izvoljenega predsednika predsedstva republike, ki izstopa kot osebnost z najširšim ugledom, vidno izstopata še takratni predsednik vlade Lojze Peterle in takratni predstavnik Slovenije v predsedstvu SFRJ dr. Janez Drnovšek; pomembneje pa izstopata še dva ključna protagonistista Demosovega političnega bloka, namreč dr. Jože Pučnik in dr. France Bučar. Poleg teh so zaznavnejša še imena dr. Dimitrija Rupla, Janeza Janše in Igorja Bavčarja.¹

¹ Meritve v obdobju pred 1990 so že zaznale osrednji položaj Milana Kučana, takratnega predsednika CK ZK Slovenije, dr. Janeza Drnovška, predsednika predsedstva SFRJ, ter Igorja Bavčarja, sicer na bistveno nižji ravni, kot osrednjuje osebnost v gibanjih za človekove pravice in demokratično preobrazbo in seveda vrsto drugih.

Slika 1: Pet najpogosteje izbranih uglednih politikov - v obdobju 1990-1998 (odgovori na odprto vprašanje - % navedb)

Vir: SJM 1990 - 1998

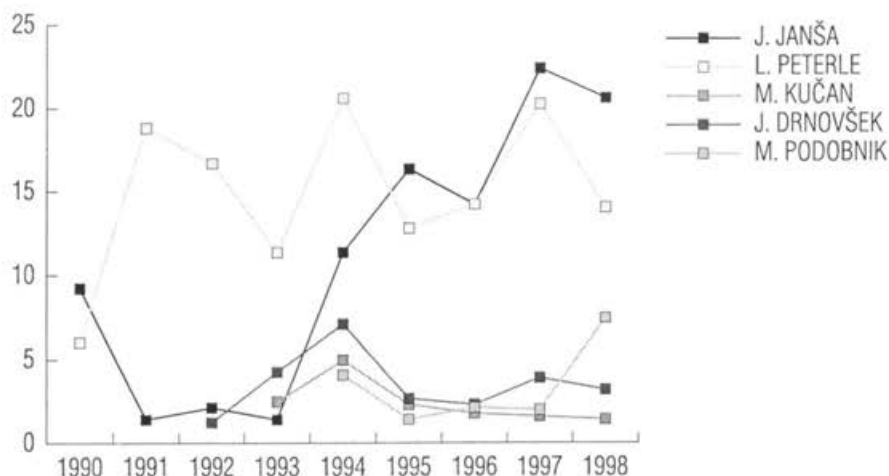
Po meritvah v naslednjih letih vstopajo med ugledne politike nova imena oz. se že uveljavljena uvrstijo više - ali pa tudi nižje ali povsem izginejo. Pri tem je stalnica v vsem obdobju raziskovanja visoka uvrstitev Milana Kučana in dr. Janeza Drnovška (glej sliko 1). Tako se v letu (1991) osamosvajanja in desetdnevne vojne za Slovenijo visoko uvrstijo štirje državotvorni ministri in predsednik Demosove vlade: dr. Dimitrij Rupel (zunanji minister), Janez Janša (obrambni minister) in Igor Bavčar (notranji minister), na novo pa še Jelko Kacin (minister za informiranje), medtem ko Lojze Peterle (predsednik vlade v tem letu) že bistveno zmanjša svoje podporno zaledje. V letu 1992 prvouvrščena ostaneta visoko, uvrstitev vseh preostalih pa značilno upade. Najbolj se to pokaže pri L. Peterletu, ki v preseku 1990-1992 dobi le še četrtno prvotnih navedb. Dr. Jože Pučnik in dr. France Bučar se v letih 1991-1992 na listi uglednih politikov uvrščata nizko. Če pregledamo še rezultate meritev v naslednjih letih do SJM 1998, lahko ugotovimo, da kot stalnica v vseh letih v vrhu ostajata Milan Kučan in dr. Janez Drnovšek, da se z manjšimi nihanjem po SJM 1993 vselej dobro uvrsti Janez Janša, da se v obdobju od 1993 dalje postopoma - in vse vidneje na listi uglednih politikov uveljavlja Marjan Podobnik in v meritvah leta 1995 zavzame četrto mesto. Dalje, ugotovimo lahko, da je Lojze Peterle vseskozi solidno uvrščen, čeprav delež navedb od leta do leta niha, ter končno, da v zadnjem obdobju izrazito pade; da povsem zaostanejo ali izpadejo iz zgornjega dela uvrstitve uglednih politikov dr. Dimitrij Rupel, Igor Bavčar, dr. Jože

Pučnik in dr. France Bučar. In končno, v zadnjih dveh meritvah vidneje izstopajo po svojih uvrstitvah: Zoran Thaler (zunanji minister), Zmago Jelinčič (predsednik SNS) in Jožef Školč (predsednik državnega zbora), vendar z nizkimi deleži navedb in da pri kasnejših meritvah – razen Jelinčiča – izpadejo.

Za presojo tipa politika, ki se uveljavljajo na listi oseb "iz političnega življenja, ki imajo med ljudmi največji ugled", smo v vsem obdobju raziskovanja tega pojava anketirancem postavljali še to vprašanje: "Ali lahko navedete še dva slovenska politika, ki imata sedaj med ljudmi najmanjši ugled?". Primerjalna analiza dveh nizov podatkov, navedb o "najuglednejših" in o "najmanj uglednih" osebah iz političnega življenja v Sloveniji, ki zajema daljše časovno obdobje, namreč razkriva različne tipe politikov glede na odzive, ki jih v javnosti sprožajo. Poleg (1) pogostosti navedb, torej intenzitete (uvrstitev, neuvrstitev, višja, nižja uvrstitev v rangju najbolj uglednih oz. najbolj neuglednih), lahko spremljamo še (2) uvrščanje istih oseb na listah najmanj in najbolj uglednih in pa (3) stabilnost uvrstitev v daljšem časovnem obdobju. Visoko uvrščanje med ugledne, nizko (ne) uvrščanje med neugledne v daljšem obdobju nakazuje integrativni (povezovalni) tip politika. Ta tip se še dodatno potrdi z izenačeno podporo v vseh kategorijah volivcev. Vidnejše uvrščanje med ugledne in neugledne v daljšem časovnem obdobju nakazuje tip politika konfrontacije, spopada. Ta tip ne more biti deležen izenačene podpore vseh kategorij volivcev; eni ga izrazito favorizirajo, drugi pa zavračajo. Vidno uvrščanje med najmanj ugledne nakazuje odbojni tip politika; ta tip politika, ki običajno nastopa zagnano, agresivno, ni deležen pozitivnega odziva v svojem referenčnem okolju, izven njega pa je odklanjan. Prva dva tipa sta v temelju demokracije funkcionalna sestavina političnega pluralizma in parlamentarne demokracije. Tretji tip pa je bolj ali manj nujno dopolnilo političnega dogajanja. Lahko bi ga prikazali tudi kot žrtev, čeprav gre običajno bolj za vprašanje politične (in osebne) kulture in sposobnosti racionalne presoje.

Odgovori na vprašanje o najmanj uglednih, zbrani z raziskavami SJM 1990–1998, so izpisani v tabeli 8. Lista z imeni politikov "z najmanj ugleda" se pretežno prekriva z listo "najuglednejših" politikov, poleg tega pa se na tej listi izvirno uveljavijo politiki, ki na listo uglednih politikov niso uvrščeni. Politiki, ki so vidno uvrščeni na obe listi, so: Lojze Peterle, dr. Jože Pučnik, dr. France Bučar, Zmago Jelinčič in Janez Janša (glej sliko 2). Poleg tega pa se v posameznih presekih vidneje uveljavijo kot "neugledni" še Vitomir Gros, Sašo Lap, Ivo Hvalica. V meritvi SJM 1994 se na tej listi pokažeta tudi Milan Kučan in Janez Drnovšek. Časovni preseki "uveljavljenih" politikov z najmanj ugleda pokažejo, da je po deležu negativnih navedb najbolj izstopal dr. Jože Pučnik, dalje, da se je v vsem obdobju opazovanja najvišje in najstabilneje na tej listi uveljavil Lojze Peterle; dalje, da se od leta 1993 stabilno visoko na listo politikov z najmanj ugleda uvršča Janez Janša. Nihanja ter povezave razvrščanja na pozitivno in negativno listo pa opazimo tudi pri imenih Milan Kučan in dr. Janez Drnovšek, in sicer v obdobju 1993–1994. To ponazarja podatek, da je Milan Kučan v obdobju 1991–1994 izgubil dobro tretjino svoje podpore, hkrati pa se je leta 1994 vidneje uvrstil na negativni listo, in prav tako, da je dr. Janez Drnovšek v obdobju 1992–1994 izgubil slabo tretjino svoje podpore in se leta 1994 prav tako vidneje uvrstil na negativno listo.

Slika 2: Kako pogosto se pet "uglednih politikov" pojavlja na listi najmanj uglednih - trendi 1990-1998 (odgovori na odprto vprašanje - % navedb)

Vir: SJM 1990 - 1998

Pregled obeh list pokaže, da sta Milan Kučan in Janez Drnovšek z visoko uvrstitvijo na pozitivni listi in brez trajne uvrstitve na negativni (z izjemo nakazane-ga odstopanja) izrazito integrativna politika z visokim ugledom. Ugleden položaj, vendar na bistveno nižji ravni, dosegata v letih 1996-1998 Marjan Podobnik. Janez Janša in Lojze Peterle sta politika, na katera se politična javnost odziva najbolj polarizirano. Oba se sicer pozitivno uvrščata (Janša znatno više), hkrati pa se oba nenehno uvrščata tudi v vrh negativne liste. Ob njiju je javnost torej najbolj razde-ljena. Še posebej za Janšo velja, da v delu populacije velja kot sinonim za demo-kratskega politika, pri drugem delu pa prav nasprotno.

Tabela 8: Politiki, ki imajo med ljudmi najmanj ugleda – medletne primerjave 1990–1996. (Odprto vprašanje – največ dva odgovora!)

	SJM 90 ₂	SJM 91 ₂	SJM 92 ₃	SJM 93 ₁	SJM 94 ₄	SJM 95 ₃	SJM 96 ₁	SJM 97 ₁	SJM 98 ₂
Bučar, F.	6.9	13.7	4.3	4.5					
Drnovšek, J.			1.3		7.3	2.7	2.4	3.9	3.3
Gros, V.			33.2	8.3		1.5	1.4		1.8
Hvalica, I.						6.0	7.1	9.1	32.7
Janša, J.	9.2	1.5	2.1	1.4	11.7	16.8	14.3	23.0	20.9
Jelinčič, Z.				2.0	17.8	21.8	17.0	20.2	15.6
Kacin, J.					3.9		1.7		15.3
Kocijančič, J.					3.8	6.2	6.1		
Krapež, A.									5.5
Kučan, M.				2.6	5.3	2.2	1.9	1.8	1.3
Lajp, S.					1.7		7.9	5.1	
Peterle, L.	6.0	19.2	16.9	11.6	21.0	12.8	14.7	20.7	14.2
Pirnat, R.	1.7	6.7							
Podobnik, M.					4.1	1.3	2.2	2.1	7.8
Pučnik, J.	25.7	28.4	4.6	1.9	3.4	4.0	3.2		
Ribičič, C.	6.7	2.5	2.4						
Rupel, D.	8.7	2.4	1.4	6.8	1.6				
Starman, D.			9.3						
Školč, J.	4.4	5.4	1.8		7.9	3.6	4.4		

Vir: SJM 1990–1998. V tabelo so vključena imena politikov, ki so v obdobju 1990-98 vsaj enkrat dosegli 5 % ali več navedb kot "najmanj ugledni".

V analizo najbolj (ne-)uglednih politikov smo vključili tudi osnovne spremenljivke, ki označujejo socialne značilnosti skupin ter nazorske in idejne usmeritve anketirancev. Izbrane ponazoritve iz opravljene analize so prikazane v tabeli 9 (politiki z največ ugleda) in tabeli 10 (politiki z najmanj ugleda).

Tabela 9: Politiki z največ ugleda – glede na izbrane spremenljivke in izbrane skupine (v %) – SJM 1996 (n=1024)

Izbrane spremenljivke in skupine	POLITIKI Z NAJVEČ UGLEDA					N
	M. Kučan	J. Drnovšek	J. Janša	M. Podobnik	L. Peterle	
Starost:						
18-30 let	73	56	23	19	10	266
60 in več let	63	54	22	24	11	202
Izobrazba:						
osnovnošolska	69	55	20	23	13	317
visokošolska	79	73	24	16	10	100
Slojna pripadnost:						
nižji - delavski	72	55	20	23	14	385
zgornji	80	55	16	11	12	60
Vernost:						
verni	65	51	28	25	16	464
neverni	82	69	20	16	5	243
Levo-desna usmerjenost:						
levi	88	73	20	19	6	174
desni	60	54	36	32	23	139
Naklonjenost strankam:						
levosredinskim strankam	91	59	17	16	8	208
desnosredinskim strankam	53	42	45	41	25	219
Evropska usmerjenost:						
najnižja	61	44	18	22	8	163
najvišja	78	72	28	25	12	163
Tržna usmerjenost:						
najnižja	74	61	19	21	12	265
najvišja	76	67	27	21	15	142
Skupaj	73	60	23	21	11	1024

Vir: SJM 1996; N=1024

Tabela 10: Politiki z najmanj ugleda – glede na izbrane spremenljivke in izbrane skupine (v %) – SJM 1996 (N=1024)

Izbrane spremenljivke in skupine	POLITIKI Z NAJMANJ UGLEDA				N
	Jelinčič	L. Peterle	J. Janša	L. Hvalica	
Starost:					
18-30 let	18	14	12	6	266
60 in več let	16	12	14	8	202
Izobrazba:					
osnovnošolska	16	13	13	5	317
visokošolska	16	22	20	12	100
Slojna pripadnost:					
nižji - delavski	16	15	12	7	385
zgornji	22	3	16	8	60
Vernost:					
verni	21	8	8	6	464
neverni	10	21	24	11	243
Levo-desna usmerjenost:					
levi	13	20	22	13	174
desni	25	14	16	6	139
Naklonjenost strankam:					
levosredinskim strankam	13	24	27	14	208
desnosredinskim strankam	33	9	5	7	219
Evropska usmerjenost:					
najnižja	10	14	10	4	163
najvišja	18	20	18	7	163
Tržna usmerjenost:					
najnižja	15	14	11	6	265
najvišja	18	18	21	7	142
Skupaj	17	15	14	7	1024

Vir: SJM 1996; N=1024

Podatki iz obeh tabel dodatno ponazarjajo in potrjujejo ugotovitvi o visokem integrativnem položaju, ki ga med slovenskimi politiki zavzemata Milan Kučan in dr. Janez Drnovšek. Tako Milana Kučana visoko podpirajo vse kategorije, najizraziteje pa anketiranci iz srednjih starostnih skupin, visoko izobraženi, zaposleni nasploh, zaposleni v zasebnih podjetjih ter v upravnih organih in zavodih, izraziteje anketiranci, ki se uvrščajo v zgornji sloj, neverni, liberalneje usmerjeni, levo usmerjeni, anketiranci, ki so naklonjeni levosredinskim strankam in ki so visoko proevropsko in tržno usmerjeni itd. Med anketiranci, ki izrekajo bližino političnim strankam, se za Kučana kot uglednega politika skoraj v celoti (92 % - 96 %) opredeljujejo tisti, ki so blizu LDS in ZLSD, visoka stopnja integrativnosti

Kučana kot politika pa se izraža v tem, da se leta 1996 uvršča najvišje med skoraj vsemi skupinami strankarsko opredeljenih. Tako npr. med pripadniki LDS pred dr. Drnovškom, med pripadniki SKD pred Peterletom, med vernimi pred Peterletom, med kmeti pred Podobnikom itd. Kučan in Drnovšek sta tako politika, ki jima uspe povezati najširšo podporo – in še posebej v skupinah oz. kategorijah anketirancev, ki jih sočasno označuje pozitivnejše vrednotenje temeljev demokratične institucionalizacije. To nista predvsem politika konfrontacije in polarizacije, temveč predvsem politika konsenza. Edina odkrita izjema je skupina, ki izraža bližino SDS, ki Kučana kot uglednega politika (s 47.0 %) uvršča na drugo mesto za Janšo (s 63.9 %), medtem ko je npr. pri SKD to razmerje že obrnjeno: Kučan (54.7 %) je pred Peterletom (46.9 %). S podobno integrativno močjo na nekaj nižji ravni se izkaže tudi dr. Janez Drnovšek.

Janez Janša, ki ga meritev v letu 1996 (23.4 %) po letu 1993 (41.4 %) uvršča najnižje, ne dosega primerljivega integrativnega položaja. Tako se bolje kot v povprečju izkaže med anketiranci, starimi od 50 do 60 let, med strokovno izobraženimi, med gospodinjami, med kmeti, med uslužbenci v upravnih organih in zavodih, med anketiranci, ki se uvrščajo v zgornji sloj, med vernimi, med desno usmerjenimi, med anketiranci, ki se opredeljujejo za desnosedinske stranke (45.2%) itd. In samo med anketiranci, ki se opredeljujejo za SDS, delež pozitivnih navedb zanj doseže 63.9 %, med opredeljenimi za SKD 35.9 % in med opredeljenimi za SLS 31.9 %. Ugled oz. zaupanje, ki ga uživa Janez Janša v slovenski javnosti, pa bistveno dopolnijo podatki o njegovi uvrstitvi na negativno listo, kamor se uvrsti visoko, neposredno za L. Peterletom in Z. Jelinčičem, ki je na tej listi prvo-uvrščeni. Janez Janša torej "uživa" visok negativen ugled, ki se še posebej izraža med anketiranci srednjih in višjih starostnih skupin, med visoko izobraženimi, med samozaposlenimi, med vodilnimi, med nevernimi, med anketiranci, ki se uvrščajo visoko na indeksu tržne in evropske usmerjenosti itd. Najizrazitejšo zadržanost do Janše kažejo anketiranci, ki so blizu ZLSD in LDS. In vendarle levo-sredinsko strankarsko opredeljena skupina ne pojasni več kot tretjino vseh negativnih opredelitev za Janšo. Njegova negativna uvrstitev je torej izraz opredelitev širše politične javnosti, saj se do njega negativno opredeljujejo tudi anketiranci, ki so blizu desnosedinskim strankam, in še posebej anketiranci, ki niso strankarsko opredeljeni itd.⁵

Lojze Peterle se po uvrstitvah na pozitivni listi v zadnjih letih premika vse bolj na obrobje. To dodatno potrди njegova visoka uvrstitev na negativni listi. Vidneje negativno je L. Peterle uvrščen pri visoko in višje izobraženih anketirancih, pri KV, VKV delavcih, pri samozaposlenih, med levo usmerjenimi anketiranci, med anketiranci, ki se visoko uvrščajo na indeksu evropske ter tržne usmerjenosti - in končno med anketiranci, ki so blizu levosredinskim strankam oz. konkretno ZLSD, LDS itd. Tudi v tem primeru leva oz. levosredinska strankarska opredeljenost pojasni le manjši del navedb Peterleta kot najmanj uglednega politika, saj take navedbe deloma – in seveda v manjši meri – prihajajo tudi od anketirancev, ki se opredeljujejo za desnosedinske stranke, ki so strankarsko neopredeljeni in se celo opredeljujejo za SLS, SDS itd.

⁵ Vse to so ugotovitve na osnovi raziskave SJM, opravljene v letu 1996 (SJM961; N=1024).

Analiza (ne-)naklonjenosti strankarskim in državnim voditeljem

V mednarodni raziskavi volilnih sistemov (SJM 96) smo postavili naslednje vprašanje: "Sedaj pa vas prosimo, da s pomočjo lestvice od 0 do 10 poveste, v kakšni meri ste naklonjeni ali niste naklonjeni posameznemu političnemu voditelju? 0 pomeni, da temu voditelju sploh niste naklonjeni, 10 pomeni, da ste mu zelo naklonjeni. Če pa o posameznem političnem voditelju še niste nič slišali ali pa imate občutek, da o njem ne veste dovolj, to posebej povejte..."

Zasnova zgornjega vprašanja se bistveno razlikuje od prej opisanega pristopa, ki dejansko pomeni zbiranje imen "osebnosti iz političnega življenja Slovenije, ki sedaj med ljudmi uživajo največji ugled" - in kjer nabiranje imen poteka na podlagi odprtega vprašanja. V primerjavi s takim spontanim navajanjem imen domnevno uglednih politikov smo v tem primeru anketirancem v presojo ponudili imena predsednikov parlamentarnih strank. Seznamu desetih predsednikov v državnem zboru med raziskavo (1996) zastopanih strank smo dodali še ime predsednika državnega zbora ter predsednika republike, saj gre v obeh primerih poleg predsednika vlade (ki je v ocenjevanje vključen kot predsednik LDS) za osrednja nosilca pomembnih sistemskih pooblastil. V ocenjevanje smo torej izpostavili dvanajst imen. Rezultati ocenjevanja s pomočjo 11-stopenjske lestvice so prikazani v tabeli 11. V tabeli so ocenjevalci razvrščeni po višini srednjih vrednosti dobljenih ocen, dodani pa so še deleži naklonjenih (lestvica, vrednosti 0-4) in nenaklonjenih (lestvica: vrednosti 6-10).

Tabela 11: Naklonjenost strankarskim in državnim voditeljev - srednje vrednosti naklonjenosti (lestvica: 0-10) ter deleži naklonjenih in nenaklonjenih v %

(SJM96_{1,2}; N=2060)

Lista	Ime politika	% naklonjenih	% nenaklonjenih	Srednja vrednost (lestvica: 0-10)
1.	Milan Kučan, predsednik republike	61.7	17.9	6.93
2.	dr. Janez Drnovšek, LDS, predsednik vlade	49.4	24.8	5.95
3.	Marjan Podobnik, SLS	37.7	31.9	5.13
4.	Janez Janša, SDS	33.5	31.2	4.35
5.	Jožef Školč, predsednik DZ	24.1	43.2	4.03
6.	Tone Peršak, DS	13.4	30.4	3.84
7.	Lojze Peterle, SKD	21.3	54.8	3.43
8.	Zmago Jelinčič, SNS	19.1	53.5	3.36
9.	Vane Gošnik, ZS	8.9	30.7	3.32
10.	Janez Kocijančič, ZLSD	12.2	49.5	3.04
11.	Jože Globačnik, DESUS	3.4	17.8	2.75
12.	Sašo Lap, SND	4.7	39.6	2.28

Tabela 11 govori o vidnih razlikah pri ocenjevanju strankarskih voditeljev, kar ponazarja segmentacijo in polariziranost samega strankarskega prizorišča v Sloveniji v času raziskave, izraža pa tudi odnos do osebnosti, ki so postavljene v ocenjevanje. Po izraženih ocenah naklonjenosti tudi tokrat izstopata Milan Kučan in dr. Janez Drnovšek. Njun položaj označujejo: visoka opredeljenost anketirancev, visok delež izraženih pozitivnih ocen, nizek delež izraženih negativnih ocen in visoko povprečje. Vse te oznake najizraziteje označujejo položaj Milana Kučana, ki mu naklonjenost izrazi znatno več (61.7 %) anketirancev kot nenaklonjenost (17.9 %). Podobno lahko ugotovimo po pregledu podatkov, ki uvrščajo dr. Janeza Drnovška na drugo mesto (srednja vrednost 5.95; delež naklonjenih: 49.4 %; delež nenaklonjenih 24.8 %). S pozitivnimi ocenami, pridobljenimi od treh četrtin opredeljene oz. polovice politične javnosti, se tudi tu potrjuje že izrečena ocena o ugledu in pomenu, ki ga imata M. Kučan in dr. J. Drnovšek v slovenski politični javnosti.

V drugo skupino po izraženi (ne-)naklonjenosti leta 1996 sodita Marjan Podobnik in Janez Janša. Nekako dve tretjini anketirancev se do njiju opredelita, deleži nenaklonjenih pa so v obeh primerih (neznatno) manjši od deležev naklonjenih. Viden v politični javnosti je tudi predsednik državnega zbora Jožef Školč, ki ga prav tako ocenjujeta dve tretjini anketirancev, vendar pa delež odklonilnih ocen v njegovem primeru skoraj za dvakrat presega delež izrazov naklonjenosti.

S povprečno oceno naklonjenosti se blizu skupaj uvrstijo Tone Peršak (DS), Lojze Peterle (SKD), Zmago Jelinčič (SNS), Vane Gošnik (ZS) in Janez Kocijančič (ZLSD) (povprečja od 3.84 do 3.04). Med njimi pa so vendarle velike razlike. Anketiranci se do njih bistveno različno odzivajo: L. Peterle doseže 76.1 % odzivnost, Zmago Jelinčič 72.6 %, Janez Kocijančič 61.7 %, medtem ko Tone Peršak le 43.8 % in Vane Gošnik 39.6 %. Vidne so tudi razlike v razmerju med deležem izražene naklonjenosti in nenaklonjenosti. Pri L. Peterletu je to razmerje (1 : 2.5) v prid nenaklonjenih, podobno pri Z. Jelinčiču (1 : 2.7), pri J. Kocijančiču pa je še bolj neugodno (1 : 4). Poseben primer v tej primerjavi sta T. Peršak in V. Gošnik z nizko izmerjeno odzivnostjo (1 : 3.3) itd.

Ne da bi se spuščali v presojo okoliščin, ki vplivajo na izražanje (ne-) naklonjenosti do posameznega politika oz. politikov nasploh, lahko ugotovimo, da politiki, ki uživajo visoko naklonjenost (in ne vzbujajo nenaklonjenosti), s svojim delovanjem lažje prispevajo k oblikovanju pozitivnega odnosa ljudi do politike nasploh. Ker pa je v temelju parlamentarnega pluralizma politični spopad interesov, kar se nujno izrazi tudi v nastopanju strankarskih voditeljev, ne kaže pričakovati, da bi ob visoki politični polarizaciji in strankarski razdeljenosti uživali splošno naklonjenost. Tako politiki, ki stoje s svojo dejavnostjo in strankami bolj ali povsem desno, in politiki, ki stoje bolj ali povsem levo, ne morejo biti deležni strnjene izražanja naklonjenosti. To tem bolj velja v razmerah družb na prehodu – in tudi za slovensko, ko interesno oz. nazorsko oblikovanje strankarskega prizorišča šele nastaja in ko med strankami poteka izostren spopad ne le med desnico in levico, temveč tudi znotraj desnice, znotraj leveice itd.

Tabela 12: Naklonjenost anketirancev strankarskim in državnim voditeljem – glede na izbrane spremenljivke in izbrane skupine (lestvica: 1–10; naklonjenost = 6–10; v %; SJM96_{1,2}, N=2060)

Izbrane spremenljivke in skupine	Drnovšek	Podobnik	Jelinčič	Janša	Peterle	Kocijančič	Gošnik	Peršak	Lap	Globačnik	Školč	Kučan	N
Starost:													
18–30 let	40	31	19	35	14	5	4	6	3	2	15	53	544
60 in več let	49	36	19	28	29	18	11	18	5	5	27	66	412
Izobrazba:													
osnovnošolska	44	40	16	33	28	10	6	9	4	3	23	64	698
visokošolska	62	28	18	19	11	16	10	23	1	3	32	67	201
Slojna pripadnost													
nižji – delavski	44	40	18	32	25	10	8	9	5	3	20	62	793
zgornji	53	35	20	31	20	10	7	19	3	4	27	61	130
Vernost:													
verni	42	44	17	39	33	9	8	11	5	3	20	58	982
neverni	57	25	22	19	6	17	11	19	4	4	31	66	482
Levo-desna usmerjenost:													
levi	70	28	23	20	11	28	16	26	5	4	45	82	325
desni	45	62	22	58	44	11	15	17	13	7	24	52	282
Naklonjenost strankam:													
levosredinskim	83	30	25	17	13	33	14	28	5	5	50	87	386
desnosredinskim	36	66	17	61	44	7	12	15	9	3	14	50	438
Skupaj	49	38	19	31	21	12	9	13	5	3	24	62	2060

Analiza (tabela 12) nadalje pokaže na povezanost izražanja zadovoljstva s pripadnostjo anketirancev različnim socialnim in političnim skupinam ter glede na njihove politične usmeritve. Tudi tu se pokaže, da si M. Kučan pridobiva daleč največ naklonjenosti med vsemi opazovanimi kategorijami, razen med anketiranci, ki se na levo-desni lestvici opredeljujejo desno, ter med anketiranci, ki se opredeljujejo za desnosredinske stranke. Le ti dve (ideološko opredeljeni) kategoriji izražata več naklonjenosti M. Podobniku oz. J. Janši. Ta odstopanja se izraziteje pokažejo tudi na ravni strankarskih "pripadnikov" desnosredinskih strank. Tako, denimo, uživajo daleč največ naklonjenosti Janez Janša med pripadniki SDS (srednja vrednost: 7.97), Lojze Peterle med pripadniki SKD (7.68) in Marjan Podobnik med pripadniki SLS (7.61). Vse druge strankarske skupine pa M. Kučanu izrekajo več naklonjenosti kot predsednikom svojih strank. Na podlagi podatkov iz tega dela analize lahko sklepamo tudi o voditeljskem položaju posameznih predsednikov strank. Tako dr. J. Drnovšek med pripadniki LDS uživa izjemno visoko naklonjenost (8.30). V obsegu visoke naklonjenosti - vendar na nižji ravni - se znajdejo še predsedniki strank: SDS J. Janša (7.97); SNS Z. Jelinčič (7.69); SKD Lojze Peterle (7.68) ter SLS Marjan Podobnik (7.61); ZLSD J. Kocijančič za temi že vidno zaostaja (6.96), še nižje pa se uvrstijo DS Tone Peršak (5.51), ZS Vane Gošnik (5.13).

Če pogledamo na politične voditelje z vidika posameznih kategorij oz. skupin, lahko sliko dopolnimo še z naslednjimi ugotovitvami: med vsemi starostnimi skupinami je M. Kučan uvrščen na prvem in dr. J. Drnovšek na drugem mestu, med najmlajšimi pa po naklonjenosti vidno izstopa še J. Janša (4.59). Med vsemi kategorijami po stopnji izobrazbe z največ naklonjenosti izstopa M. Kučan, sledi mu dr. J. Drnovšek, vidneje pa med anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo izstopa še M. Podobnik (5.68). Med vsemi poklicnimi kategorijami in tudi med brezposelnimi, kmeti, upokojenci ter dijaki in študenti po stopnji naklonjenosti prednjači M. Kučan, sledi pa mu dr. J. Drnovšek; pri kmetih pa se na drugo mesto uvrsti M. Podobnik (6.51) in za njim je J. Janša (6.20). Tudi glede na kvalifikacijo ter panogo oz. področje zaposlitve ter položaj na delovnem mestu pridemo do enakega sklepa. In tudi glede na narodnost anketirancev velja isti vrstni red: vsi ne glede na narodnost izrekajo največ naklonjenosti M. Kučanu, sledita dr. J. Drnovšek in M. Podobnik. Med slovenskimi državljani pripadniki drugih narodnosti je uvrstitev M. Kučana in dr. J. Drnovška visoka, nekaj nad povprečjem, medtem ko M. Podobnik in J. Janša zbereta pri tej skupini le malo manj naklonjenosti kot v povprečju (M. Podobnik 4.72, L. Peterle 4.13, J. Janša 3.91, J. Kocijančič 3.84 in Z. Jelinčič 2.27 itd.). Tudi med vernimi, nevernimi in neopredeljenimi si M. Kučan pridobi daleč največ naklonjenosti. Med vernimi anketiranci mu po stopnji naklonjenosti sledita M. Podobnik (5.83) in dr. J. Drnovšek (5.56), medtem ko sta J. Janša (5.27) in L. Peterle (4.54) uvrščena na četrto in peto mesto itd.

Glede na vloge, ki jih posamezni opazovani politiki odigravajo v političnem sistemu, je več kot očitno, da je opravljanje visoke državniške funkcije (predsednik republike, predsednik vlade, predsednik državnega zbora) povezano s prednostjo glede naklonjenosti ljudi. Nosilci teh funkcij torej odigravajo posebno pomembno vlogo pri oblikovanju odnosa državljanov do politike, državnih institucij in demokracije nasploh. Da trije konkretni nosilci teh funkcij to vlogo opravljajo

uspešno, nakaže njihov povezovalni položaj v politični javnosti, kar še posebej velja za M. Kučana in dr. J. Drnovška.

Znotraj okvira te opisne analize pa si lahko zastavimo še vprašanje, ali so anketiranci pri izrekanju naklonjenosti oz. nenaklonjenosti sledili bolj ali manj razpoznavnim modelom oz. merilom političnega in ideološkega opredeljevanja. Če je prostor političnega, ideološkega opredeljevanja "levo-desno" izoblikovan in kot tak zaznan v javnosti ter če je delovanje posameznih političnih oz. strankarskih voditeljev skladno s takšno strankarsko razdeljenostjo in kot tako v javnosti razpoznano, lahko pričakujemo, da bo razvrščanje politikov potekalo skladno s tem.

S pomočjo podatkov o (ne-)zadovoljstvu s politiki smo izvedli faktorsko analizo. Rezultati so prikazani v tabeli 13. In res je, kar smo domnevali. V prvi faktor se uvrstijo vsi trije politiki z državnimi funkcijami (M. Kučan, dr. J. Drnovšek in J. Školč), poleg njih pa se uvrščajo še voditelji levosredinskih strank, ki v državnem zboru sicer odigrajo vlogo "konstruktivne" opozicije. To skupino strankarskih in političnih voditeljev bi glede na idejno in interesno bližino kljub razlikam v parlamentarni vlogi lahko označili kot državniško koalicijsko oz. levosredinsko skupino. Na robu te skupine (v faktorju 1) je uvrščen tudi Z. Jelinič, SNS, ki stoji desno, s svojim nastopanjem pa vzbuja tudi leve odzive. V drugem faktorju se skupaj uvrščajo J. Janša, L. Peterle, M. Podobnik, V. Gošnik in S. Lap, torej predsedniki štirih desnosedinskih, desnih oz. skrajno desne stranke ter ZS. To skupino strankarskih voditeljev lahko označimo za izrazito opozicijsko in desnosedinsko skupino politikov. Utemeljena je na skladju med programskimi izhodišči strank in osebnimi nastopi njihovih voditeljev v javnosti. Tudi v tem faktorju iz take usklajenosti odstopa V. Gošnik, ZS, ki je programsko sredinska stranka, medtem ko je V. Gošnik z nastopi v politični javnosti vzbujal vtis desnega politika.

Takšna dvočlena, polarna uvrstitev strankarskih in političnih voditeljev sovpađa z razvrstitvijo strank v razsežnosti levo-desno oz. razvrstitvi glede na njihovo pretežno konstruktivno oz. izrazito opozicijsko vlogo v državnem zboru. In ob tem ni kaj dosti pomembno oz. je sploh nepomembno, da je bila SKD, ki je razvrščena na desnici, med tem ocenjevanjem vladna stranka ali pa da so bili ZLSD in DS v položaju opozicijskih strank, pa so uvrščeni skupaj s stranko, ki je nosila odgovornost za vlado.

Tabela 13: (Ne-)naklonjenost strankarskim in državnim voditeljem:
Razvrščanje – faktorska analiza (N=2060)

Imena	Faktor 1	Faktor 2
J. Školč	.84	
M. Kučan	.79	
J. Kocijančič	.78	
J. Drnovšek	.75	
J. Globačnik	.66	
T. Peršak	.60	
Z. Jelinčič	.49	
J. Janša		.78
S. Lap		.76
M. Podobnik		.74
L. Peterle		.73
V. Gošnik		.58

Če pogledamo v zasnovo takega dihotomnega razvrščanja, odkrijemo, da so anketiranci, ki so visoko ocenili Kučana, visoko ocenili tudi Drnovška (0.67),^o Školča (0.60) in Kocijančiča (0.50). Dalje, da so anketiranci, ki so visoko ocenili Janšo, visoko ocenili tudi Podobnika (0.53), Peterleta (0.54) in Lapa (0.42). In končno, da so anketiranci, ki so visoko ocenili Janšo, nizko ocenili Kučana (-0.14), Drnovška (-0.07), Školča (-0.07) in Kocijančiča (-0.02) itd.

Osnova te dihotomne členitve politikov je v razpoznavanju njihove desno konservativne oz. levoliberalne usmeritve; v presečišču členitve pa je odbojnost, ki jo izražajo Janševi privrženci do četverice: Kučana, Drnovška, Školča in Kocijančiča – in obratno. Peterletovi privrženci kažejo do četverice politikov pri izražanju naklonjenosti enako težnjo kot Janševi, ne pa enake ostrine, še bolj pa se to izrazi pri ocenjevanju četverice po Podobnikovih privržencih.

Sklepne misli

Ali torej tudi za Slovenijo velja, da politična javnost izgublja zaupanje v politike in politiko pod vplivom vsesplošne sekularizacije, ki je značilna za sedanje obdobje v razvoju evropske politične kulture? Ali je morda to izraz njene vse večje osamosvojenosti, dviganja ravni splošne izobraženosti in politične kulture ter vse večje neodvisnosti državljanov od političnih akterjev? Brez dvoma ti dejavniki do neke mere pojasnjujejo prikazana vrednotenja oz. razumevanja politike in politikov. Ker pa se ta razmerja oblikujejo v razmerah družbe v prehodu, ki jo na točki prehoda označujejo visoka pričakovanja ljudi tako glede družbene in individualne blaginje

^o V oklepajih so navedeni korelacijski koeficienti.

kakor tudi glede demokratičnosti, je razumljivo, da pri tem ne gre zgolj oz. predvsem za splošne trende. Velike spremembe in premiki v življenjskih in delovnih razmerah osnovnih slojev prebivalstva, neuresničena oz. neuresničljiva pričakovanja, odpravljane socialnih varovalk, zmanjševanje socialne varnosti in razkroj uveljavljenih egalitarnih norm – vse to so brez dvoma okoliščine, ki se izražajo tudi v odnosu do politike. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bilo obdobje osemdesetih, še posebej druge polovice osemdesetih let, obdobje visoke aktivizacije; po eni strani so se zaposleni in prebivalci v krajevnih okoljih še vedno (dejavno) vključevali v vse bolj liberalizirane okvire političnega in gospodarskega sistema; osemdeseta leta pa so hkrati leta razcveta civilnodružbenih gibanj in pobud – zajela so predvsem slovensko kulturno in intelektualno elito – ki so se izražale kot kulturnopolitična kritika sistemskih razmer, kot snovanje alternativnih poti družbenega razvoja, še posebej s programom nacionalne države in narodne osamosvojitve. Osemdeseta leta, zlasti druga polovica, je torej obdobje, ko so vsi dejavni, eni v starih sistemskih okvirih, ki se prilagajajo in pripravljajo za samoodpravo, drugi pa pri kritiki sistema in razmer in v snovanju novega projekta nacionalne države. Po prehodu pa je ta predstava, lahko bi rekli iluzija vsesplošne dejavnosti razpadla, se razblinila. V prostor političnih strank se dejavno vključuje le neznamen del državljanov, vsi drugi se umaknejo v ozadje ali pa radikalizirajo svojo kritiko (političnih, gospodarskih, socialnih, kulturnih) razmer.

Na vrednotenje politike, politikov in presojanje demokratičnih institucij sistema prav gotovo vpliva tudi to, da t. i. sile nove politike, ki so sicer prišle na točki prehoda do deleža oblasti, te z demokratičnimi sredstvi niso mogle ohraniti. Velika neučakanost in nejasne možnosti za dostop do oblasti so povzročale ne le nezadovoljstvo, temveč zaostrovanje političnega spopada in diabolizacijo politike. Tako negativno vrednotenje "politike kot boja za oblast", predvsem kot "nekaj umazane-ga" prevlada. Bolj zadržani do politike kot v povprečju so bolj izobraženi, mlajši, tržno in evropsko usmerjeni posamezniki, medtem ko drugi niso tako kritični do politike. Ljudje v Sloveniji se sicer zavedajo nujnosti strankarskega političnega pluralizma kot gibal demokratičnega parlamentarnega sistema, vendar pa hkrati vidijo v strankah od ljudi odtujeno, k sebi usmerjeno interesno silo. Ljudje se sicer zavedajo svoje omejeno dejavne vloge pri volitvah, kljub temu pa se večinoma čutijo izključene iz vseh političnih dogajanj in poslancem ne zaupajo. Pa vendar le majhen del vseh vidi izhod v ponovnem postavljanju avtoritarne oblasti. Tako potrebo izražajo predvsem starejši, le osnovnošolsko izobraženi, pripadniki nižjih socialnih slojev, bolj desno opredeljeni ter protievropsko in protitržno usmerjeni posamezniki. Delež tako usmerjenih zajame nekako od 7 % do 32 % vzorca.

Višje začetno zaupanje v politiko se kaže tudi v odnosu do politikov. S svojim načinom delovanja in osebnostjo brez dvoma sovplivajo na oblikovanje in izražanje odnosa ljudi ne le do politikov in politike, temveč tudi do razumevanja prvih demokratičnega institucionalnega sistema in njegovih (socialnih, ekonomskih, političnih) učinkov. Seveda je (politični) sistem okvir za delovanje politikov kot političnih akterjev, ti pa določajo praktično, empirično vsebino sistema oz. njegovo učinkovanje. Gre torej za obojestransko (reverzibilno) povezavo in vplivanje – tudi vpliv na (ne-)zaupanje.

Pogled v obdobje druge polovice osemdesetih let pokaže, da se v slovenski politični javnosti prvič spontano in brez izrazitega diriganega medijskega vpliva oblikuje predstava o uglednih politikih. Visok ugled med ljudmi si pridobijo tisti posamezniki v izvršilnih političnih vlogah, ki se zavzemajo za ohranitev oz. razširitev liberalnih prvin sistema ter za ohranjanje in širjenje prostora slovenskega nacionalnega razvoja in uveljavljanja. Družbena gibanja, še posebej gibanja za človekove pravice, delujejo v javnosti – in javnost se prvič po petdesetih letih spontano odziva in posameznikom, ki nimajo formalnih vlog v sistemu, temveč pomembno izstopajo s svojimi zavzemanji, priznava mesto uglednih politikov. V takšnih razmerah je potekal volilni boj ob prvih demokratičnih volitvah (april 1990). Izsledki raziskav v devetletnem obdobju, ki smo jih prikazali, pokažejo, da se ljudje na posameznike – izpostavljene osebnosti – odzivajo laže in neposredneje kot na institucije in še posebej neposredneje kot npr. v odnosu do političnih strank. Večji ali manjši politični ugled po prehodu pa si spet pridobivajo predvsem nosilci osrednjih izvršilnih političnih vlog. Enim uspe visoka in trajna uvrstitev v javnosti, za kar je potrebna široka in neizdiferencirana podpora. V preteklem desetletju sta si tak položaj pridobili le dve osebnosti. Podpora, ki jo uživata, je široka, neizdiferencirana, lahko bi rekli skoraj nadstrankarska. V drugo skupino sodijo politiki, ki se jim uspe v nekem obdobju – krajšem ali daljšem – uveljaviti, vendar so zanje značilni padci in predvsem sočasno odklanjanje dela javnosti. Gre za politike, ki delujejo tako, da polarizirajo politični prostor, ki v ožji javnosti pridobivajo ugled, širša pa jih odklanja. Preostane še tretja skupina: to so politiki, ki jih označujeta trenuten vzpon v javnosti in hiter padec. To so "muhe enodnevnice". Prvo skupino politikov označuje predvsem visok ugled, drugo skupino delen ugled in sočasno odklanjanje, tretjo skupino pa predvsem visoka stopnja odklanjanja. Na podlagi površne razvrstitve bi lahko rekli, da si nosilci individualnih izvršilnih vlog v državi mnogo laže pridobijo ugled kot tisti posamezniki, ki v javnost vstopajo kot poslanci, vidni v parlamentarnem političnem spopadu. Empirično gradivo pa hkrati potrjuje, da visoke izvršilne politične vloge same po sebi niso jamstvo za politični ugled. To, denimo, še posebej velja za vidne posameznike iz Demosove vlade, ki so bili takoj po prevzemu oblasti poplačani z visokim izhodiščnim ugledom, ki pa se je hitro spremenil v odklanjanje.

Poskus razvrstitve politikov znotraj levo-desne paradigme pokaže, da se – z delno izjemo prvih dveh let tega obdobja (1990–1991) – mnogo uspešneje uveljavljajo politiki levosredinske usmeritve, medtem ko se med neugledne mnogo bolj uvrščajo politiki desnosredinske usmeritve. Za prve velja, da so visoko uvrščeni predvsem zaradi svoje pretežne zmernosti, sredinskosti, ki se izraža tudi v sposobnosti doseganja soglasja, za druge pa, da se visoko uvrščajo na negativni listi prav zaradi svoje radikalnejše vloge in udeležbe v političnih spopadih.

Kljub zadržanemu odnosu javnosti do delovanja političnih strank lahko hkrati ugotovimo, da njihovim voditeljem (to velja za ključne parlamentarne stranke) uspeva pridobivati sorazmerno široko naklonjenost med ljudmi, ki niso zgolj njihovi politični pristaši. In tudi tukaj velja prejšnja ugotovitev: osebnost, ki radikalizira politične spopade, ni deležna javne naklonjenosti v enaki meri, kot osebnost, ki uspeva v povezovanju, iskanju konsenzov, v "graditvi mostov".

Zaupanje javnosti v osebnosti politikov je torej pomemben povezovalni člen do visokega zaupanja v demokracijo. Lahko ugotovimo, da tega v Sloveniji precej primanjkuje. To še posebej velja za politične stranke, katerih vodstva so sestavljena podobno kot upravni odbori podjetij, ki jih zapolnjujejo ključni delničarji. Strankarski voditelji se pretežno ne zavedajo omejenosti svojih vlog in delujejo s predpostavko trajnih in dokončnih mandatov. Če so politične stranke pretežno avtokratično vodene, njihovi voditelji pa prevzemajo pomembne vloge v demokracijo utemeljenem sistemu, je zaupanje v politike in sistem oz. demokracijo, kakršno "proizvajajo", nizko.

LITERATURA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D., and Sanford, R. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper.
- Almond, G. A. and Verba, S. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Barnes, S. H., Kaase, M., et al. 1979. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Beyme, K. 1995. *Politikverdrossenheit und Politik-urssenschaft*, v: Cl. Leggewie, *Wozu Politikwissenschaft*, Darmstadt, Wiss. Buchges.
- Bibič, A. 1994. *Od boja za oblast do skupnega blagra*; v: Toš, N.: *Slovenski izziv II, Dokumenti SJM, FDV - CJMMK*, Ljubljana.
- Crozier, M. J., Huntington, S. P., and Watanuki, J. 1975. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press.
- Easton, D. 1975. 'A Re-Assessment of the Concept of Political Support'. *British Journal of Political Science* 5: 435-57.
- Habermas, J. 1973. *Legitimationsprobleme in Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- King, A. 1975. "'Overload': Problems of Governing in the 1970s". *Political Studies* 23: 284-96.
- Lau, R. R. 1982. *Negativ in Political Perception*. *Political Behavior* 4: 353-378.
- Lipset, S. M. 1960. *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.
- Lisethaug, O., 1995. *The Dynamics of Trust in Political. V: Citizen and the State*; ed.: Klingemann M. D., Fuchs, D., *Beliefs in Government*, Oxford, New York.
- Offe, C. 1972. *Struktur probleme des kapitalistischen Staates*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- 1992. *Demokratietheorie*, Darmstadt.
- Tome, G. 1993. *Slovinci o politiki in politikih*, v: Adam Franc: *Volitve in politika po slovensko*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Toš, N. 1996. *Zaupanje v demokracijo, Teorija in praksa*, Ljubljana, Vol. XXXII, 4/96, str. 631-672.
- Weil, F. D. 1989. 'The Sources and Structure of Legitimation in Western Democracies: A Consolidated Model Tested with Time-Series Data in Six Countries since World War II'. *American Sociological Review* 54: 682-706.